

Élet (világ) 1200 oldalon

Világló részletek egy elbeszélő életéből. Egyszer én is használtam ezt a világló szót. Vajon értettem-e? Azt kellett lefordítanom, hogy *weltet*, ami németül látszott lenni; pontosabban egy kétségtelenül németnek tűnő mondat állítmánya volt. A mondat így hangzott: *Die Welt weltet*. Hogy a szó jelent-e valamit németül, azt csak olyanoktól tudnám megkérdeni, akik ravaszul visszakérdeznének: Heideggernél olvastad? S igenlő válaszomra nem azzal felelnének, hogy a *welten* jelent talán valamit, bár ők sem egészen értik, vagy – ez még a legjobb eset lenne – azzal, hogy csak az a barom Heidegger tud ilyet kitalálni, hanem hogy ilyen hülyeséget csak egy náci mondhat. Hogy mi köze ennek a – megeshet – tényleg hülyeségnek a náciizmushoz, az nem érdekli őket. Nem kérdeztem hát senkitől sem semmit, hanem le-

Az írásból részletek olvashatóak a Vörös Postakocsi és a dunst.sk oldalain.

fordítottam a mondatot: A világ világló. Valószínűleg ekkor találkoztam először a magyar világló szóval. Bár...? A világlónak talán eleve több értelme van, mint a világlóknak. Ezt követően csak tavaly nyáron, amikor először kezembe vettem Nádas Péter könyvét, a *Világló részleteket*. Nádasnál nem a világ világló, a részletek világló. Vagy legalábbis – hisz ez áll ott – világlók. Azon mód felfogtam, hogy, jé, a világló szónak mégiscsak van valami értelme; nagyon is határozott értelme van: azt jelenti ugyanis – Nádasnál legalábbis –, hogy bizonyos részletek, az élet részletei, a világ részletei világgá állnak össze; vannak olyan részletek – ezek világló –, amelyek együtt – vagy netán már külön-külön is? – valamilyen világot mutatnak fel. Csakhogy ekkor bebaszott. Erről a világló-felmutatásról ugyanis már megint a náci filozófus jutott az eszembe: *alétheia* (Heidegger hosszú ideig a görög *alétheia* szót megmutatkozásnak, fel-

mutatásnak fordította, később mintha önkritikát gyakorolt volna, hogy azért az mégis csak a szó szokvány értelmében vett igazság, de ezt most hagyjuk). A világ felmutatása, a világ igazsága. Mintha Nádasnál arról lenne szó, hogy ezekből a világló részletekből, melyek az alcím szerint az elbeszélő életéből vett emléklapokon jelennek meg, összeállna egy világ; Nádas fel tudná mutatni a világot (az ő világát?). Szkeptikus ő a tekintetben, hogy ez a világ lenne maga a valóság, a realitás. Mégis, ahogy egyszer mondotta: „Maga a realitás érdekel, ami a látszatok mellett működik.” Itt azután, a *Világló részletek*ben mintha arra is magyarázatot kapnánk, hogy miért szeretett volna egész életében áttörni a látszattól a valósághoz. Már nem volt egészen kis gyerek, amikor rájött, hogy kommunista szüleitől nincsen értelme bármit is kérdezni. „Nem arról volt szó, hogy ne szerettem volna őket, de nem érdekelt többé, hogy miről mit mondanak, a könyökömön jött ki.” Meg hogy „valamilyen előttem nem belátható ok miatt módszerezen és összehangoltan hazudnak”. Ergo: „Nem kérdezni. Végül is azzal a témával kezdtem foglalkoztatni a figyelmemet, ami aztán egész hátralévő életemben lekötötte, a nagycsúszással látszat és valóság között. Habár minden igyekezetem ellenére soha nem tudtam rögzíteni, hogy a látszathoz képest mi a valóság. Az

a valóság, hogy a valóság egyike a leghomályosabb fogalmainknak.” Világoljanak hát bátran a részletek, a világló részletek – azért világlók nemdebar – összehoznak egy világot, ez Nádasnak talán a való(ságos) világ, nekem biztosan az, másokról azonban ne essék itt szó. Azok legfeljebb nem szeretik Nádas könyvét. S miért is kéne nekik szeretniük?

Gyakorta megesik velem, hogy egy írást nem azzal kezdek, amivel kezdeni akartam. Az 1200 oldal nem véletlenül került bele már a címbe is. 1200 oldalon emléklapok, nemcsak az elbeszélő személyes emlékei, pontosabban... Melyek volnának a személyes emlékeink? Amikről egy képet őrzünk? Ahol egy hangot (hangképet?) elevenen felhangzani hallunk? Szagok, ezeket bizonyára senki sem tudja elmesélni, azaz feleleveníteni a számunkra. Van egy barátom, még kiskamasz volt, amikor szülei elvittek magukkal az emigrációba. Első hazajövelekor nem sokra emlékezett Budapestből. Aztán elindult sétálni, s valamilyen furcsa okból bekukkantott, belopózott egy akkoriban Rudas Lászlóról elnevezett Podmaniczky utcai ház kapualjába, beleszippantott a levegőbe, és – hazaérkezett Budapestre. Szóval valahogy így: szagemlék; aztán ízemlék, ismeretes az irodalomból: Marcel madelaine-je, Lesznai Anna igazi

smankedlije vagy smankerlije, ne folytassam, mindenki tudja; s persze az érintés emléke. (Az utóbbiról lesz majd még szó.) Ahogy persze arról a vitáról is lesz majd még szó, mely a kiskamasz Nádas és Aranyosi Magda között zajlott, hogy vajon Péter emlékezhet-e arra, hogy úgy körülbelül másfél éves korában majdnem ráomlott egy Damjanich utcai ház fala, vagy a kép csupán anyja elbeszélése nyomán ragadt meg benne.

Az emlékképet először az első kötet 19. oldalán említi. Ezt megelőzően a szövegnek csupán 13 oldala van (címlap stb.) s ezen 13 oldal hetedik oldalán (13. oldal) olvassuk a következőket: „Apám a rövid gépiratos emlékezésében, amelyben mindent, de mindent igyekezett följegyezni halott anyánkról, a két fiának írta, mielőtt ő maga is elmegy, hónapokkal előbb határozhatott így, elmegyek, ezt a szemérmes kifejezést használta a jó előre megírt búcsúlevelében, még mielőtt elmegyek, de egy mondat kellős közepén váratlanul fölhagyott a följegyzéseivel. Minden biztonnal akkor, amikor visszavonhatatlanul úgy határozott, hogy bennünket is elvisz magával. Ez volt rá a szava, elvisz. Bocsássatok meg, de őket is el kellett vinnem magammal. Ezt írta búcsúlevelének törzsszövegében, amit a kuszább sorokkal lejegyzett, kettőnknek szánt zárlatnál jóval korábban fogalmazhatott. Állt az alvó öcsém felett a

pisztolyával és nem volt képes lelőni. Ezt írta aztán a záradékban. Ha velem kezdi, talán sikerül neki.” ... Ezt követően még néhány mondat, ami ezzel kapcsolatos.

Ha van az idézett nádas sorokban érzélem, akkor az csupán irónia. Ez a Nádas László furcsa életéről szóló furcsa híradás – később még itt-ott említi, nem vagyok képes felidézni, hogy egyszer-e vagy kétszer, akkor is persze röviden –, mindjárt az 1200 oldal 13. (vagy éppen a 7., ahogy tesszik) oldalán, mely 1200 oldal Nádas Péter, s csak szükség esetén Nádas László életének világító részleteit mutatja fel, nem hagyott bennem kétséget afelől, hogy az elbeszélő ajának ez a rémséges, szerencsénkre végre nem hajtott, de fiai elől nem-hogy nem eltitkolt, kifejezetten a tudomásukra hozott, mondjam hogy rájuk oktrojált? no de miért? terve, ott lebeg mind az 1200 oldal felett; mindőjükre árnyékot vet.

Nádas László persze fontos szerepet játszik az emléklapokon. Nem egyszerűen azért, mert hát ő a kis Nádas Péter édesapja. Hanem mert ez az édesapa a legfőbb – kissé persze bornirtan dogmatikus – képviselője a tudásnak, a józanságnak, a modernitásnak. „Ismereteivel az apám a családirag hitelesített viselkedési normák zenei alaptónusát adta meg.” ... Kíméletlen tárgyiasággal állta „el

az utam, amely metafizikához, spiritalitáshoz vagy misztikához vezetne. Nem lehetünk olyan nevetségesek, hogy olyasmivel foglalkozunk, ami nincs.” Mindez, az apa minden mondata, mondatainak minden tónusa a nálánál szellemileg sokkal jelentősebb Mezeiekre, Mezei Móra, Mezei Ernőre megy vissza. „Ők – a Mezeiek – úgy látták, hogy a liberális alapelvek többé nem megkerülhetők az európai történelemben. Tévedtek... Tévedésük nélkül szellemileg nem létezem. ...Számomra a szabadgondolkodásból nem volt visszaút. A mai napig nincs visszaút.” Elnézést a sok idézgetésért, meg a könyvből vett magyarázatokért; de világossá kell tennem, hogy néz ki ez a liberális, modern zsidóság, melynek Nádas Péter életében apja volt élő képviselője, hogy azután szembeállíthassam a Nussbaum Cecília nagymama, anyjuk mamája által képviselt zsidó ortodoxiával, ami Pétert iszonyatosan irritálta, amiről azonban mégis be kellett látnia, hogy... De előbb még vissza Nádas Lászlóhoz. Vajon igaz-e, hogy ő volt a liberális modern zsidóság élő képviselője. És Rendl Sándor? Az igazi polgár?

Nagyon bonyolult ez a dolog a modern zsidóval. Már Nádas felmenői között is kétféle van. Apját, anyját Péter szereti, de bornírtságuk őt is szörnyen bosszantja. Mert hogy anyja is egy modern zsidó, Nussbaum Cecília lánya. A gettós zsidó

Cili nagymama valamennyi gyereke modern zsidó (akik persze megint csak különbözők, a végén még majd oda lyukadok ki, hogy minden egyes ember egy sajátos individuum, ami sajnos nagyon nem igaz, de Nádas Péter felmenői között nemigen akad kettő, aki ne különbözne szubsztanciálisan), de mégis egészen más, mint Nádas László, vagy mondjam úgy, hogy a Nádasok? Nem mondom. De Nádas László biztosan másképpen modern zsidó, mint a felesége, Tauber Klára. (Nem fogom Nádas valamennyi felmenőjét, általa ismert, tudott felmenőjét sem felsorolni, ne tessék félni. Képes sem lennék rá. Ha jól sejtem – az elbeszélő intenciói ellenére – folyton folyvást megpróbáltam megjegyezni a felmerült családi kapcsolatokat – alapjában sikertelenül. Csinálhatott volna az elbeszélő valami családfát a könyv elejére és végére, megkönnyítendő olvasója dolgát, de ez neki, még ha netán eszébe jutott is, biztos ellenére volt. Tessen az olvasó megérteni, hogy ez nem családtörténet, nem mémoires, hanem egy világ világló részletei, emléklapok egy elbeszélő – nem az elbeszélő! – életéből.) Na, de mondjam már, hogy mit akarok mondani!

Szóval azt akarom mondani, hogy azért csak-csak lehet tipológiát csinálni. Van ilyen modern zsidó, meg olyan modern zsidó. Az ilyen az olyan, hogy polgár, igazi polgár, s

nem csak az akar lenni: a műgond-
dal alkotó ember – ahogy Bibó mon-
dotta. S talán sikerülne is neki azzá
lennie, ha nem itt élne. Ilyen lenne
ebben a nádasi világban – persze a
valahai Mezeieken kívül –, s ő már
Péter életében, Rendl Sándor, az
ügyvéd, feleségével – ha jól megy,
valamelyik Nádas lány volt a fele-
sége: igen, „apánk legidősebb nővé-
re” –, akik felépítettek valahol a Kis-
Svábhegyen (az utcát szégyenszemre
elfelejtettem) egy csodálatos villát,
1933 tavaszán – ’44 tavaszán koboz-
ták el tőlük – „előre látták, hogy a
házban minnek kell mihez tartoznia...
letisztult, majdnem végleges ké-
pük lehetett a saját életvitelükről...
Engem ennyi önismeret és előre-
látás már gyerekként lenyűgözött...
Ahogy a három dolog, a belső tér,
a berendezés és az életvitel értelme-
sen egymáshoz illeszkedik. Gazdag
volt, semmi kétség, de az égvilágon
semmi hivalkodó nem volt a gazdag-
ságban... Náluk minden áldott reg-
gelen minden sietség nélkül, min-
den ugyanúgy történt, s ez nekem
nagyon imponált.” Nekem most is
imponál. Én ilyeneket sajnos nem
is ismertem. Amiből persze nem kö-
vetkezik, hogy engem, az ugyancsak
modern zsidó kisfiút, csakis... Na
nézzük:

Hogyezt a csoda-villát a Kormányzó
Úr dicsőséges országlásának dicső-

séges utolsó hónapjai és a csőcselék-
uralom után még visszakaphatták
volna? Vagy vissza is kapták? Persze:
hiszen ’47-ben itt a környéken megy
az ötéves Péter sétálni a nagybátyjá-
val, s meséli el neki – merő köteles-
ségtudásból – „hogya a szüleim és a
barátaik miként fogják meghamisí-
tani a soron következő parlamenti
választásokat, s ötévesen még azt is
tudtam, hogy a hamisítást Rajk bel-
ügyminiszter irányítja és szervezi.”
Na, ezek, Nádas szülei és barátai,
Rajknak is barátai – nem minden
kommunista volt azért zsidó –, ezek
voltak a másik fajta modern zsidó.
„A huszadik század szociális felelős-
séggel megáldott szereplői”, akikre
egy „csoportpszichológiai katasztró-
fa” várt.

Szóval a fenti „csakis”... arra akart
kilyukadni – furton-furt kilyukadok
valamire –, hogy vagy-vagy... vagy az
igazi polgár, melyből alig volt, s nem-
csak a zsidók között nem, ebben az
országban szinte sehol sem, vagy a
csoportpszichológiai katasztrófa vá-
rományosai. Az én szüleim megint
mások voltak. De még ez sem egészen
biztos. A Redl család hamisítatlan
nagypolgári ízlésű, nagypolgári ha-
bitusú világához a miénk hozzá sem
ugatott, de a „pólisiakkal” szembeni
lenéző magatartás az én környeze-
temtől – nem biztos, hogy épp a szü-
leimtől, de mondjuk anyai nagyné-
némtől – sem állt távol. – Sem? Hon-
nan tudom, hogy ez Rendlékre is

jellemző volt? Sehonnan. S nagyon nem biztos. – Mintha fel tudnám intézni a hangemléket: „Ezek miatt fognak minket is...” Zavaros emlékek. Egy kép viszont tisztán megragadt bennem. Említett nagynéném egész, viszonylag rövid életében adott magára: „finom ember” volt. Az idegeimre ment – igaz, anyámnak is, aki azért annyira finom maga is volt, hogy sohasem küldte el a pisába. Legalábbis mások előtt nem. Legyek pontosabb: előttem nem. Nos, ez a nagynéném férjhez ment – hűha, most beindul a fantáziám... Miért ment hozzá finomkodó nagynéném Palihoz? Mert hogy a Varga Pali... Na, Nadas Péter, most segíts! Nem tudok a Varga Paliról adekvát képet festeni. Bármi, amit mondanék, valahogy nem igaz. Mert – úgy hiszem – alapjában rendes pasas volt. Csak valahogy nem volt jól nevelt. És végképp nem illett a maga (ál)eleganciájára sokat adó nagynénémhez. Fogalmam sincsen, honnan jött. Ha még a testvére is gondolok, hát... alulról valahonnan. De azért nem illettek volna Cili nagymama világába sem. Nem valószínű, hogy tollas zsidó volt az apjuk. Ők idegesítették volna a legjobban Cili nagymamát, mert nagyokat röhögtek volna rajta; Pali legalábbis. Akárcsak Nadas Péter. Mintha a háború – Nádassal szólva az „ostrom”... jé, tényleg, mi is azt mondtuk: ostrom; nem háború, nem üldöztetés; holokauszt meg soa

aztán végképp nem léteztek még... – után egy ideig Pali Margit húga ott lakott volna nagynénémék – eredetileg a nagyanyám, de ő '44 nyarán meghalt – lakásában, s mintha arra is emlékeznék, hogy a nagynénikém egyszerűen kiszekálta: mintha arra is emlékeznék, hogy leprolizta. Na, de miért ment hozzá a finom, állítólag kulturált is volt, nagynéném Palihoz? Szóval a fantáziám: Hozzá-kényszerítették. Nagyszüleim – pontosabban nagyanyám és férje – talán nem is voltak olyan nagyvonalúak, mint amilyenek valahol lefestettem őket. Magdát, anyámat, hozzá-kényszerítették apámhoz – elég volt a művészkedésből! Marci jó parti és imád téged –, csakhogy Piri volt az idősebb, így aztán neki most már sürgősen férjhez kellett mennie. Ott van a textilnagykereskedésben ez a szorgalmas Pali-segéd, szívesen elvesz téged – noná! jó parti, ha rémesen kellemkedő is –. Nem hiszem, hogy másképp lett volna. Így aztán mostoha nagyapám halála után a céget a vej vezette – Jermy Pál utódai –, Jermy Laci sajnos nagyon beteg fiatalember volt. Mindegy. Pali belevaló pasi volt, szerette a nőket – mindig apámnak kellett hazahurcolnia a kupiból –, nagyobbik fiát is idejekorán igyekezett kitaníttatni a szex örömeire, elküldte valami asszonyhoz tanulni, unokaöcsém akkor azonban még szégyenlős volt, nem voltak ínyére a tanulmányok. Szóval

néha „a Larssonék házában, a gyalult deszkapadlón” történik meg a beavatás – egy életreszóló transzcendens élmény. Máskor Danuta gondoskodik a dologról... ez a lengyel lány „...az egykori német nyaralások elhagyott kegytárgyai között avatott be az érzelemmentes szerelmi fizikába. Az ablaknál állva kereste a test az illeszkedési pontokat. Semmi mást, a teremtés illeszkedési pontjait.” Nádas kommentárja: „Örültem, hogy akkor ezen is túl vagyunk, mert ha író akarok lenni, akkor végül is tudnom kell, hogy mások miért tartják ezt a bizonyos cselekményt olyan érdekesnek”. A tapasztalt szülő gondoskodó beavatkozása nem bizonyult semmilyen vonatkozásban ilyen sikeresnek. Pali azt hitte, hogy ha ő sokkal jobban szeret kurvákkal, mint a finom Pirivel, akkor unokaöcsémet is egy tapasztalt kéjhölgy segíti át az első nehézségeken. Ez – mint unokaöcsém mesélte – nem jött be. Nekem nem jutott sem vonzó nő a gyalult deszkapadlón, sem beleváló Danuta német nyaralások kegytárgyai között, ügyetlenül tanító kéjhölgyet sem rendelt ki a sors a számomra, így aztán csak az ügyetlenkedés maradt. Ha ma visszagondolok, az a gyanúm, hogy Zsuzsinak az „ostrom idején” özvegyen maradt fiatal mamája szeretett volna kitanítani; elég félreérthetetlen helyzetben nyitott ránk, maga meztelelenül; de valahogy persze csak zavar

támadt. Aztán kimentünk a Pilisbe – mármint Zsuzsival –, próbálkoztunk, de csak elröhögtük a – persze sikertelen – aktust. Ez legalább szép komikus emlék maradt. A mama viszont csak-csak nem tágitott, legközelebb az Andrássy úton próbált bennünket disznó viccekkel felajzani; minthogy azonban nem mondta ki kertelés nélkül, mit akar – sem vele, sem Zsuzsival nem jutottunk előbbre. Mindkettőnket más vezetett be később a „szerelmi fizikába”, pontosabban Zsuzsit nem sokkal később végleg szem elől tévesztettem. Megeshet, elment '56-ban.

Na, hová keveredtem Palitól. De nem abszurd a dolog. Ha Margit nénit veszem múltbalátón szemügyre, Pali és a húga vagy nővére múltjában nem lehetett olyan messze a stettl, még ha – Pali legalábbis – jobban alkalmazkodott is a zsidó polgárság attitűdjéhez, mint Nussbaum Cecilia. Aki – Nádas így érzékeli – nem tudott szabadulni – nem is akart, fel sem merült benne ennek még a lehetősége sem, soha nem értette, mit akarnak tőle – mítikus, poétikus és irracionális világától. Egyszer a „...mi ünnepezt racionális világunk” – hiszen ha Nádas László netán „magával vitte” volna is Péter és Pált, az is a racionalitás jegyében történt volna, hogy is lehetett végül két kisgyermek terhét másokra hárítani! – „ezen

az egyetlen kis érzékeny családi felületen azért érintkezett a mítikus, a poétikus és az irracionális világgal.” Jóllehet, nem „voltak összebékíthetők... Beáradt az ismeretlen história valamennyi nyelvi jelével és emocionális lenyomatával, vele a keleti zsidók története, az életpályáik, a nyelvhasználatuk. Átmenekülésük, megmenekülésük, vallási, nyelvi, szociális szegregációjuk, önkéntes izolációjuk, hazátlanságuk az új hazában. Kitaszítottaságuk és tragikus leszakadásuk története”. A másik oldal, amerre persze Nádás Péter is húzott, a többségi akarat felé, „be a kotlós meleg tollai alá”, a kívánatos társadalmi progressziónak, a fejlődési elvnek, a haladás eszményének, a gondolkodás szabadelvűségének akart megfelelni, nem a vallásnak. Csakhogy, ami Nussbaum Ceciliát illeti, Nádás nem tudja nem tudomásul venni, „hogy ő is én vagyok”. Szerencsénkre. Ha elképzelem magamnak Nádás Lászlót mint író... Tauber Klára viszont más volt. Hozzáidomult ő a másik oldalhoz – akárcsak Pali bátyám –, ami márcsak azért is sikerült neki, mert Nádás egész világának legmozgékonyabb, legizgalmasabb egyénisége volt. Nekem legalábbis annak tűnik. Nussbaum mama érzett is lányában valamit, ami nemcsak idegen volt a maga világától, hanem félelmetes is volt a számára. Valamit, ami Elemérről emlékeztette – vagy keverek itt valamit,

unokájában Nádás Péterben emlékeztette valami Elemérről? –, valamit, amiből ő, köszöni, nem kér. Hogy is szülhetett ő egy ilyet! Az olvasónak, aki csak engem olvas... hagyja is itt abba az olvasást; hiszen az magától értetődő, hogy inkább Nádás Pétert kell olvasni; igaz, az sokkal, de sokkal hosszabb, s akinek nem jó az emlékezőtehetsége – mint, mondjuk, e sorok írójának – annak nem elég egyszer elolvasnia az 1200 oldalt, én is vagy négyszer olvastam; igaz, Elemér történetét nem oly könnyű elfelejteni. Elemér ugyanis anyaszült meztelenre vetkőzött, valahol a Csikágóban, mondjuk az Elemér utcában, jóllehet a család tagjai a Csikágón belül csak a Péterfy Sándor és a Dembinszky utcában laktak, ettől persze Elemér éppenséggel az Elemér utcában is levetkőzhetett, s így, ahogy a vetkőzés után volt, egyhuzamban elszaladt Csepelre, ahol aztán összeesett és... már nem tudom, de mindegy is, vagy meg is halt, vagy elmeagyógyintézetbe került. Nevét a tisztcsaládban nem igen szabadott kimondani, Klára viszont, Tauber Klára, úgy viszonyult a dologhoz, hogy: na, hát megbolondult szegény. „Minden jobb családban előfordul, hogy valaki megbolondul.” „Hagyjuk meg – mondja Nádás – nagyanyám vesébe látott, nem véletlenül féltett, hogy él bennem egy Elemér, s ezt valahogy ki kéne belőlem purgálni.” Ezzel szemben „Elemért anyánk

még a halála előtt is imádtá”. De hát nem csak Elemérrel kapcsolatosan derül ki, hogy Klára milyen belevaló csaj volt. S az sem sok, ha nem is semmi, ahogy Klára a családi mentális rituálé tiltása ellenére, mellyel a törzsi rituálét cserélték le, lelkesen használta azokat a szavakat, melyek tiltva valának: a segget, a szart és a lófaszt. Minden jobb családban előfordul az is, hogy valaki extravagáns.

Igen, „rajongásra kész, tettvágyra hajló alkat volt”, de nem volt képes elviselni, hogy rajongásának tárgya, tetteinek ösztönzője és célja, a PÁRT, gyilkosok bandájának bizonyult. A történelmi gyilkosságokat, igaz, szó nélkül hagyta, mindent tudván és átlátván hazudozott; nem nagyon ment ez másképp. De szeretett, tényleg szeretett, családi kommunistáinak történelmi igazságtétellel stilizált kapzsisága nem hagyta nyugodni. Holott, mondom, tényleg szerette őket: Nádas Péter Klári, az anyja és Magda, a nagynénje, később a gyámja között, visszatekintve, még valami lesbikus vonzalmat is felfedezni vélt. „Azt sem tudom, milyen mondat miatt tört ki a botrány... hirtelen állt a bál. – Élvezitek, hogy itt terpeszkedtek mások levetett holmijában, kiabálta. – De Klárikám, te csalódást okozol nekünk. Nem kéne mindent ennyire a lelkedre vened, Klárikám. – Már megbocsáss, de ettől okádni kell. – Én nem is hallom, Klári, hogy te mit beszélsz. Ezek ro-

hadt burzsujok voltak, Klári, mondd meg, most miért sajnáljam őket. Innen a Fodor utcából idő előtt jöttünk el, nem vártuk be az ebédet.” Ja, tényleg, a Fodor utcában építették a csodálatos villát.

S ez még mindig semmi. A botrány nem a nyilvánosság előtt zajlott. Igaz, a most említendő eset sem. Az is botrány volt, de nyilvánosságról ott sem lehetett szó. Rákosi elvtárs tárgyaló termében? Nem részletezem. Rákosi elvtárs bejelentette a Ratkó Anna nevéhez kötődő megszigorított abortusz rendeletet. „...az én egyszerű népi agyammal – ez a legjobb, ez a népi agy – csupán azt gondolom, kedves Rákosi elvtárs, hogy előbb az ól, aztán a disznó” – mondta Tauber Klára. „Mire mindenki megdermedt, óriási csend lett.” „Világos volt, hogy anyánk, a tébolyult, ha bármiféle egyenlőséget és testvériséget remél még itt, miközben kiszolgálja ezt a szigorú hierarchiát, és ő maga is része... Azon volt, hogy ő másként viselkedjen ilyen helyzetekben. De nem tudott másként viselkedni, mert nem volt különbejáratú valóság.” Te, Péter, azért csak-csak tudott. Különbejáratú valóság talán nem volt, de az egyetlen valóságon belül úgy viselkedett, mintha lenne különbejáratú valóság. De talán nem is olyan egyszerű a különbejáratú valósággal. Mindenki

tudta, aki kiszolgálta a hierarchiát és maga is része volt annak, hogy nincsen. De ezen az egybejáratú valóságon azért valahol mégis volt egy rés, s aki ezt a világot többé nem érezte magáénak, mert útközben valahol rájött, hogy a radikális szocializmus és a kommunizmus két külön világ, az egyik nyugati eredetű, s így tiszteletben tartja minden egyes ember emberi méltóságát, a rohadt burzsujét is, a másik meg keleti eredetű, s csak a minden egyes ember jóléte érdekli, persze az is csak szavakban, az kibújt ezen a résen. Rendkívül kevesen voltak, akik így gondolkodtak, s azok közül még kevesebbnek sikerült átjutni a tű fölé. De voltak ilyenek. Egyet ismertem: Donáth Ferencnek hívták. Hű, de jó lenne erről hosszan beszélgetni!

Az olvasó azonban még nem tudja, honnan tudod, te, Péter, hogy mi történt Rákosi elvtárs tárgyaló termében. Hát így: „...az egyébként igen hallgató Benke [Valéria] a hetvenes évek végén Orló utcai házuk könyvtárszobájában nagy élvezettel elmesélte nekem egy este.” Ezt pedig azért tettem ide, mert ennek kapcsán megértettem valamit. Talán több mindent is. 1968 nyarán vagy őszén a korcukai nevezetes tiltakozás kapcsán engem is kizártak a pártból. Hogy hogyan kerültem bele, az most más lapra tartozik. Szög *a zsákból* című könyvemben próbáltam elmagyarázni. Kizárásom azonban a párt

szervezeti szabályát súlyosan sértette. Én ugyanis csakis pártfórumon tiltakoztam a Varsói Szerződés csapatainak csehszlovákiai bevonulása ellen. A párt fórumain pedig szabad ellenvéleményt nyilvánítani. Ennek ellenére kizártak. Én aztán ezt nem bántam, barátaim unszolására mégis fellebeztam: legalább arra kényszerítsük rá őket, hogy a saját szabályzataikat tartsák be. Álmomban sem gondoltam volna, hogy bármire rá lehet őket kényszeríteni, de egye fene, lássuk, mit csinálnak. Hát nem visszavettek! visszavett a Budapesti Pártbizottság. Az ügyet tárgyaló grémium elnöke nem egy kommunista funcionáriusnak (aki ugyebár nem hord sem harisnya- sem melltartót, s nem jár magassarkú cipőben, lehet hogy ezzel a nővel is ez volt a helyzet, és mégis), hanem egy magára adó, kikupálódott parasztasszonynak nézett ki. Megtudtam, hogy Benke Valéria volt. Talán ő tényleg komolyan vette a szervezeti szabályzatot. De azt is megértettem, hogy az elvtársak ott a pódiumon nem feltétlenül szeretik, inkább utálják egymást.

Szóval Tauber Klára, ha a résen kibújni nem is volt képes, elég bolond volt szegény ahhoz, hogy megőrizze józan esztét. Mire az elrákosodás folyamata, melybe bizonyára „a személyes feszültség, rajongásra kész, tettvágyra hajló alkatának totális

csődje is alaposan belejárt” már visszavonhatatlanul elindult a szervezetében, még egyszer produkált egy nagyjelenetet, melynek azonban csak Nádás Péter volt a tanúja. Melyik évben is? Nádás-Tauber Klára életének utolsó évében – ha jól emlékszem –, azzal bízták meg őt, hogy szervezze meg a május 1-ei felvonulást. Nem volt könnyű feladat. De Klára hibátlanul hajtotta végre az emberpróbáló megbízatást. S a felvonulásnak persze egyszer csak-csak vége lett, az elvtársak már lassan szedelőzködtek Joszif Visszarionovics szobormellvédjét lassan elhagyandó, az utolsó csoport már elérte a tribünt, amikor Klára, Pétert kézenfogva, az utolsóktól lemaradva, maga is elindult, s „...azt kiáltozta egyes-egyedül, hogy éljenrákosi, éljenapárt, ezt azonban csak én hallhattam, én láthattam, rajtam kívül bizonyítlanul senki más, s nem tudtam miért, de nem tudtam integetni.... Egy bohózat lett volna az élet, ha nem lett volna tragédia... csak néztem, hova mehetnék, miként tudnám faképnél hagyni ezt az anyámat... A szívem mindenesetre abban a pillanatban megszakadt érte, a gyalázatosan hülye anyámért”. Értem én Pétert, de értem Klárát is. Muszáj volt neki bohózzattá, keserves bohózzattá alakítania élete utolsó felépését.

A *Világló* *részletek* nem Nádás Lászlóról és Tauber Kláráról szól. De nem is Nádás Péterről. Hanem arról, ho-

gyan tud felnőni Nádás Péter, Nádás László és Tauber Klára fia normális emberként. Igen, erről szól, s ez nem lehetett könnyű. „Tudni akartam, kik lennének szíve halottjai, mi volt, mi lett a sorsuk. Halott anyám és halott apám halottai. Meg akartam ismerni és érteni a század két nagy tömeggyilkosságának történetét, de elsősorban a kommunista mozgalom történetét, aminek nem láttam be se az elejét, se a végét... Tudjam, hozzájuk képest miként kell berendeznem és eltöltenem a saját utópiáktól mentesített életem.” Normális emberről beszéltem. Mert hogy ma már számomra is az a normális ember, aki mentesíteni tudja életét az utópiáktól. Félre ne értsenek: nem az, aki el sem lát az utópiáig, ergo észre sem veszi a maga múltját, ami persze nem csak a maga múltja, s még csak nem is azoké, akik között felnő. Nem: saját jelenének egész múltja szükségképpen tele van utópiákkal; de ahhoz, hogy az ember élni tudjon, hogy élni érdemes, utópiáktól mentes jövőt kell teremtsen magának, muszáj szembenéznie a múlttal, felesleges azt mondanía, mindent megteszek azért, hogy az utópiák többé ne szörnyűségekbe torkolljanak.

Két idézet kívánczik ide nekem. „...csak azt kell tudnom elfogadni, hogy elviseljem a gondolatot: bár-mikor visszatérhet, amit megéltem. Ennek tudatában talán tehetek is ellene valamit. S nem csak ordítózha-

tok, hogy ezt nem engedjük meg még egyszer megtörténni. Ki nem engedi meg és kinek? Igazán nem muszáj azt mondanom a démonnak: »Isten vagy és sohasem hallottam még istenibbet ennél!« S mégis feltörhet bennem a jóindulat, hogy tanúbizonyságot tessek önmagam és az élet iránt. Így megérthetem, hogy igenis ember vagyok, amiként az is, aki éppenséggel bele lőhetett volna a Dunába. S véletlenségből vagy hanyagságból nem tette. »Világosíts föl gyermeked, a haramiák emberek.« De az »emberi szubsztancia« nem elpusztíthatatlan, hiszen nem létezik.”

„Túlélők vagyunk. Nem azért, / baszd ki, mintha nem akarnánk, de az a nagy büdös igazság, / hogy sem mire nem gondolunk. Túlélünk. Ez nem jó nekünk, / baszd meg, de a túlélő akkor sem gondol semmire. Elteszi magát jobb / napokra, valakinek a jövő századokat is tönkre kell tennie.... Emlékműveivel a társadalom olyan tegnapi tettekért kér bűnbocsánatot, amelyeket ma is elkövet és holnap is el fog követni.”

A két szerző – az olvasó vagy tudja, kik ők, vagy nem, de mindegy is – láthatóan amellet tesz hitet, hogy nem akar hinni többé a szebb jövőben, az újabb tömeggyilkosságokat kierőszoaló utópiákban.

Persze nagyon nehéz nem kapaszkodni valamibe; nem hinni abban, hogy előbb-utóbb csak-csak minden jobbra fordul, ha történelmi

méretekben gondolkodunk. Saját magunk és szűkebb környezetünk – családunk – jobb jövőjének eltervezését senki nem nevezi utópiának. Ez esetben többnyire csak olyan tényezőkkel számolunk, melyek felett van hatalmunk. Afelett azonban, amit történelemnek nevezünk, nincsen. S főképpen nincsen hatalmunk olyanok felett, akik ellenségeken viszonyulnak hozzánk.

Nagyon megrázó Nádas pamiers-i kalandja. Pamiers? Hol van az, s hogy kerül ide? Ez a Pamiers annak a Le Vernet d'Ariège-nek a közelében fekszik, melynek internálótáborába a franciák a spanyol polgárháború befejeződése után a Pireneusokon átszökő kommunistákat – így Rajkot, Aranyosit, Radványi Lászlót – bezárták. Számunkra itt Aranyosi a fontos, Nádas nagynénjének, későbbi gyámjának, Magdának a férje. Magda elbeszéléséből az derült ki – a részleteket mellőzöm –, hogy Aranyosi és Rajk megszöktetését tervezvén ebben a városkában szálltak meg, ahová Anna Seghers, Radványi felesége már korábban megérkezett. Számomra nem egészen világos, miért akarta Péter a valahai internálótábort személyesen megismerni, de ez mindegy is. Kereste ezt a Le Vernet-t, kereste aztán Pamiers-t is, melynek szállodájában ki is vett egy szobát. „Mindent megtaláltam, úgy,

ahogy elmesélte, ennyi évtized után ott volt a mezőre nyíló ablak, ott volt a kitaposott ösvény, de amikor az első felfedező sétára indultam a szalodából, a portás előzékenyen, a szokásosnál talán halkabban figyelmeztetett, hogy este nyolc után azért ne maradjak kinn az utcán.” Miért? Majd magam is megtapasztalom. „Hülye idegenként, aki ráadásul alig tud valamit franciául, mégis pofátlanul beszélni merészel, nem vettem komolyan az óvást, elutasítottam a segítő szándékát, a szolidaritását... Hiszen nem tudhattam, hol vagyok és mit kéne tudomásul vennem.” Nos, az este urai, az arab „migrán-sok” „...összehangolt mozdulatokkal, a vadászat elemi örömeivel szorítottak ki az estére birtokukba vett főtérről... Mint minden rasszizmus, ez a rasszizmus is az egymáshoz tartozás törekeny játéka. Játsoztak velem... Éppen csak sikerült épen elhagynom jóhiszeműségem kísérleti terepét, e csodálatos régi város főterét... A félelemkeltés komisz módszertana, az erotikus falanksz, mi tagadás, lenyűgözött... Hiába tiltakoztam magamban, ténylegesen megaláztak...” Bizonyára rossz volt a megaláztatás, de talán még rosszabb, amikor tudomásul kell vennünk... Mit is? Talán valahogy azt, hogy liberális vagy milyen alapelveink érvényesítését a másik lehetetlenné teszi. S hogy egy adott esetben nem fogom tudni őket az idegen – ez most

éppen én vagyok – tiszteletére, s arra, hogy az általunk sok esetben tényként kezelt állításra nevelni, hogy minden ember egyenlő. Alle Menschen werden Brüder. Igyekeznek ezt az igazságot alle Menschen elsajátítani? Nekik – mindegy kiknek – én nem vagyok elfogadható. Ahogy Nussbaum Cili „rendes rasszista aszszony volt... Mindenkit megvetett, aki nem született zsidónak”. Hát nem volt tán igaza? Nádas is hallotta, amikor Gdanskban „három hajógyári munkás nagy komolyan elmondta, hogy a zsidók miatt nem lehet húst kapni”. A Mezeiek, tudjuk egyikük Nádas dédapja volt, meg „úgy látták, hogy a liberális alapelvek többé nem megkerülhetők az európai törtérelában”. Nádas igen határozott kommentárja: „Tévedtek”. Csakhogy „[t]évedésük nélkül szellemileg nem létezem.” Minden fenti eszmefuttatás ellenére én magam sem.

Eredetileg azt gondoltam, hogy ebben az írásban nem fogom tudni megkerülni Nádasnak 1956-tal kapcsolatos eszmefuttatásait. De most ez lehetetlennek tűnik a szememben. Túl sok mindent kellene végiggondolnom, s erre pillanatnyilag nem érzem képesnek magam. Egy idevágó írásnak mindenesetre abból kellene kiindulnia, amit Nádas határozottan állít, hogy ugyanis a „kommunista értelmiségi rétegmozgalom

és a forradalmi népmozgalom nem bizonyult kompatibilisnek, soha nem kerültek a dialógus helyzetébe”. Nehéz lenne tagadni, hogy ez az állítás igaz. Ha pedig így van – de hát még ezt az egyszerű mondatot is értelmezni kell – akkor... Na, ez az, amit nem tudok.

Hát akkor vissza az emlékezethez. Nem véletlenül kezdtem a szövegemet az emlékezet problémájával, mert hogy azzal kezdtem. Melyek volnának a személyes emlékeink? – kérdeztem. Amiről egy képet öröközünk? Ahol egy hangot (hangképet?) elevenen felhangzani hallunk? Szagok, ezeket bizonyára senki sem tudja elmesélni, azaz feleleveníteni a számunkra. Van egy barátom, még kiskamasz volt, amikor szülei elvitték magukkal az emigrációba. Első hazajövelekor nem sokra emlékezett Budapestből. Aztán elindult sétálni, s valamilyen furcsa okból bekukkantott, belopózott egy akkoriban Rudas Lászlóról elnevezett Podmaniczky utcai ház kapualjába, beleszippantott a levegőbe, és – hazaérkezett Budapestre. Szóval valahogy így: szagemlék; aztán ízemlék, ismeretes az irodalomból: Marcel madelaine-je, Lesznai Anna igazi smankedlije vagy smankerlije, ne folytassam, mindenki tudja; s persze az érintés emléke. Lesz még róla szó, pontosabban az emlék hiányáról. Ahogy persze arról a vitáról is, mely a kiskamasz Nádas és Aranyosi Mag-

da között zajlott, hogy vajon Péter emlékezhet-e arra, hogy úgy körülbelül másfél éves korában majdnem ráomlott egy Damjanich utcai ház fala, vagy a kép csupán anyja elbeszélése nyomán ragadt meg benne.

Nos, lássuk először a vitát. Ez anynyira fontosnak tűnhetett Nádas számára még a *Világló részletek* írásakor is, hogy Nádas László búcsúlevelének száraz ismertetése után, tulajdonképpen – ha ilyen-olyan kitérőkkel is – vagy száz oldalon ezt a „vitát” ismerteti. Tényleg? Nem inkább arról van szó, hogy az emlékezetről szóló beszélgetést Nádas arra „használja fel”, hogy a végére eljusson Magda javaslatához: olvasson pszichoanalitikus irodalmat. S ő ezt – később – valóban megtette, de Magda javaslatával ellentétben nem Freuddal, hanem Junggal kezdte. S ez megítélése szerint mély hatást gyakorolt rá.

A vita – talán már említettem –, arról szólt, hogy Péter emlékezhet-e arra, hogy másfél éves korában egy bombatalálat nyomán nekirepült egy falnak? ráomlott egy fal? ez mind egy is; vagy csupán anyja elbeszélése nyomán él benne egy kép, melyről azt képzelem, hogy saját emléke. „Életem valószínűleg első, gyakorta viszatérő emlékképe egy budapesti bérház sötétből felvillanó lépcsőházi fordulója, amint repülünk a hidegen

fellángoló fal felé, és belezuhanunk. Nem tudom, mibe zuhanunk. Vagy talán nem is mi repülünk, hanem a fal zuhan belénk... A falomlás emlékének életem második évéből kell származnia.” Magda: „Bizonyára anyád mesélte, Klári, s azóta csupán gondolod, hogy emlékeznél, valójában képzelet, nem emlékezet”. Nádasnak, így tűnik, nagyon lényeges ez a vita, és – lehet, hogy furcsának tűnik – nekem is fontos. Azt érzékelteti, hogy emlék és képzelet csak nagyon nehezen választhatók el egymástól, ha egyáltalán. Megeshet, hogy ez az ijesztő emlékkép külső, egy elbeszélő megerősítése nélkül is megmaradt volna Nádasban, éppen borzasztó, ijesztő volta folytán. Egészében véve azonban mégiscsak az az igazság, hogy a környezetünkkel való folytonos kommunikáció nélkül nem lennének emlékeink. Márpedig csak – sokszor átalakuló – emlékeink adják identitásunkat. Amit még elmesélni szeretnék, az éppen ezt támasztja alá negatív oldalról.

1949-ben – Nádas Péter hétéves volt – természetesen sok szó esett a családban Rajkról. A letartóztatásáról. Péter makacsul kérdezte anyját arról, hogy mi lett a Rajk Lacikával, aki akkor csecsemő volt, s akinek

anyját is letartóztatták. És egyszer csak Kisorosziban, mondja Nádas „...a fiatal Rajk László szemébe néztem... Rajk kivégzése, hét év múltán a drámai újratemetése gyerekkorom legnagyobb lelki és szellemi megpróbáltatásai közé tartozott”. Annak idején „megkérdeztem tőle”, Klárától, „többször kérdeztem, hogy mi lett Lacikával... úgy emlékszem, hogy egy vakkantáson kívül nem kaptam kérdésemre választ”. „...évtizedek múltán ez a Lacika... egy borzasan göndörhajú lány vállát ölelve... harsány nevetésével ott állt az erdőszéli kunyhónkhoz vezető télutói úton... alig tudtam magamból szavakat kinyögni”. Nos, ezt a borzasan göndörhajú lányt Zsigmondi Áginak hívták, hívják. Őt ugyanúgy álnéven gondozták Pikler Emmi Lóczy Lajos utcai gyermekotthonában, mint a kis Lacikát. Zsigmondi Ági egy ideig ott lakott a Gül Baba utcai házban, ahol én is laktam, ott lakott egy kis lakásban, ahol egymást váltva számos más ellenzéki is. Egyszer másszor bementem hozzá, beszélgettünk. Nem akart tőlem semmit, semmi mást, mint hogy simogassam. Anyja simogatásainak hiányát, ezt a negatív emlékképet akarta velem is, másokkal is bepótoltatni.

© Fortepan, Péterffy István